

*В.А. Денисюк,
В.І. Онопрієнко*

РЕАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ І ПЕРЕШКОДИ НА ШЛЯХУ ДО ІННОВАЦІЙНОЇ ЕКОНОМІКИ

Про монографію Г.А. Власкіна, О.Б. Ленчук «Промышленная политика в условиях перехода к инновационной экономике: опыт стран Центральной и Восточной Европы и СНГ»

Сьогодні трансформаційні процеси у світі пов'язані насамперед із глобалізацією – об'єктивним процесом перетворення економік окремих країн із відносно замкнених систем на елементи єдиного світового господарства. Основу його в найближче десятиліття складуть галузі та виробництва V і VI технологічних укладів, що базуються на використанні нових знань та інформації. Частка сфери послуг у ВВП в економічно розвинутих країнах прогнозується на рівні 70-75%.

Дані тенденції визначають зовнішні умови і для України – країни з перехідною економікою – у виробленні та реалізації стратегії якісного стійкого економічного зростання, заснованої на оздоровленні й перебудові національної господарської системи, побудові інноваційної економіки. Тут варто згадати думку відомого вченого-економіста Бориса Санто, який зазначив, що створення і реалізація національних конкурентоспроможних технологічних переваг, реалізація їх в економіці глобального ринку є доступною можливістю і завданням для керівників підприємств і урядів будь-яких країн.

Тому привертає увагу нова наукова праця російських учених – Г.А. Власкіна

і О.Б. Ленчук, присвячена дослідженню основних напрямів науково-технічної та інноваційної політики країн Центральної і Східної Європи (далі – ЦСЄ) і СНД, аналізу перспективних напрямів технологічного розвитку Росії з виходом на світові ринки наукоємної продукції.

У вступі автори зосереджують увагу на тому, що в сучасному світі, в умовах інтелектуалізації економіки і глобалізації, що набирає силу, головна роль в економічній політиці держави належить виробленню інноваційної стратегії та формуванню ефективної інфраструктури. Дається коротка і досить переконлива оцінка особливостей світового інноваційного процесу з розкриттям найважливіших причин успіхів у реалізації планів розвитку країн ЦСЄ через використання каналів євроінтеграційного процесу і глибокої структурно-технологічної кризи економіки країн СНД. Визначено, що для Росії реалізація залучення до авангарду світового технологічного прогресу можлива на основі переходу до розвитку науково-технологічної сфери і промисловості на базі інноваційного сценарію, активізації співробітництва із постсоціалістичними і пострадянськими країнами в рамках єдиного технологічного простору країн СНД і загальноєвропейського економічного

© Денисюк Володимир Антонович – кандидат технічних наук;

Онопрієнко Валентин Іванович – доктор філософських наук, професор.

Центр досліджень науково-технічного потенціалу та історії науки ім. Г.М. Доброва НАН України, Київ.

простору.

У першому розділі автори на основі аналізу розвитку економіки індустріально-розвинутих і нових індустріальних країн розкрили загальносвітові тенденції науково-технологічного розвитку в умовах переходу до економіки, що базується на знаннях: якісні зміни в характері суспільного виробництва завдяки орієнтації конкурентоспроможних національних економік на створення і реалізацію технологічних інновацій загальносвітового застосування, глобальний характер створення і використання знань, технологій, продуктів і послуг, жорстока конкурентна боротьба на ринку високих технологій і за володіння інтелектом, що створює наукоємну продукцію. Автори, спираючись на науково обґрунтовані закономірності довгострокового техніко-економічного розвитку, згідно з якими технології шостого технологічного укладу, що формуються сьогодні, будуть визначати геополітичну конкуренцію середини ХХІ ст., припускають, що для країн, не враховуючих тенденції світового господарчого розвитку, існує реальна загроза не тільки втрати своєї технологічної незалежності, але і системного відриву від економічно розвинутих країн.

Привертає увагу аргументоване, з урахуванням світового досвіду, пояснення причин зростання ролі держави в новій парадигмі економічного розвитку. Серед головних із них названа реалізація законодавчих актів і економічних процесів, спрямованих на розвиток підприємництва, науково-технічної сфери і підвищення інноваційної активності економіки, стимулювання здійснення структурних зрушень у бік пріоритетного розвитку високотехнологічних секторів економіки,

а також функцій провідної політичної сили, здатної сформувати ставлення суспільства до проблем розвитку науки і техніки.

Автори, з огляду на відомі перспективні сценарії промислового розвитку в постсоціалістичних країнах, справедливо відзначають обмеженість економічного зростання країн ЦСЄ порівняно з промислово розвинутими країнами у випадку їх орієнтації на тип розвитку, що доганяє, який вичерпав свої ресурси стійкого зростання. Найбільш перспективною моделлю для цих країн і Росії з урахуванням переходу світового співтовариства в постіндустріальну економіку названа комбінація моделей економіки, що доганяє, і проривного розвитку.

У другому розділі монографії розглянуто основні тенденції промислового розвитку країн ЦСЄ в період із кінця 80-х років минулого сторіччя до 2003-2005 рр. Досить ґрунтовно виявлено причини розпаду РЕВ, серед яких відзначена неготовність східноєвропейських країн і СРСР до перебудови інтеграційної форми економічного співробітництва на сучасну інноваційну модель розвитку економіки, аналізується динаміка промислового виробництва і прямих іноземних інвестицій у країнах ЦСЄ, обсяги фінансування наукової сфери. У результаті послідовного курсу на європейську інтеграцію країни ЦСЄ домоглися непоганих результатів у формуванні нового технологічного середовища за допомогою реструктуризації, спрямованої на зниження виробничих витрат і якісне відновлення самого виробництва відповідно до європейських і міжнародних норм, підвищення частки товарів несировинної групи в експорті та значного збільшення обсягів промислового виробництва. У результаті

розширення ЄС у виграшному положенні знаходяться і провідні держави ЄС, яким для стійкого зростання потрібен ринок, що розширюється. Тому, на думку авторів, виконання гіпотези Брюсселя про можливість подолання в недалекому майбутньому економічного відставання нових прийнятих членів від провідних держав ЄС навряд чи є здійсненним. Про це красномовно свідчать практика вибору транснаціональними корпораціями об'єктів для інвестицій, виходячи з можливостей повузлової та поопераційної кооперації, відставання власного виробництва країн ЦСЄ за багатьма показниками порівняно з підприємствами з іноземною участю, погіршення зовнішньоторговельної збалансованості у високотехнологічних секторах економіки, ослаблення національних інноваційних систем.

У цьому розділі монографії також висвітлені питання інноваційного виміру промислової політики країн ЦСЄ, у тому числі прийняті основні документи в галузі підвищення інноваційності економіки і конкурентоспроможності країн, розвитку науково-технологічної сфери і національних інноваційних лідерів, венчурної індустрії. Відзначається створення мережі вільних промислових зон у прикордонних районах ряду держав для поширення інноваційної діяльності, а також у віддалених від центру територіях, активний процес розвитку малого інноваційного бізнесу завдяки формуванню технологічних парків (Угорщина) і бізнесів-інкубаторів (Чехія), аналізується участь країн ЦСЄ в загальноєвропейській VI Рамковій програмі наукових досліджень, технологічного розвитку, інновацій і створення європейського науково-дослідного простору в Європейському Союзі (РП6). Переконаливим є висновок про те, що ключове значення для країн ЦСЄ як

суб'єктів глобальної економіки має формування власного науково-технічного комплексу для генерування технологічних нововведень і створення середовища для модернізації виробництва і випуску конкурентоспроможної продукції.

Найбільшу за обсягом частину монографії займає третій розділ, присвячений сучасним тенденціям науково-технічного розвитку, практиці та проблемам інноваційної діяльності у країнах СНД. Відзначається, що внаслідок ліберального курсу реформ держави на пострадянському просторі практично самоусунулися від задач формування конкурентоспроможної економіки на основі створення виробництв сучасних технологічних укладів. У результаті зросла частка паливно-енергетичних галузей при різкому зниженні машинобудування, катастрофічно продовжують старіти виробничі фонди, значно знижена частка п'ятого технологічного укладу в промисловості порівняно з початком 90-х років, із тактики проведених реформ був цілком виключений науково-технічний фактор, знизилися витрати на науку до 0,3-0,4% ВВП (що порівнюється з окремими країнами третього світу), різко скоротилися масштаби впровадження науково-технічних розробок в економіку країн СНД. Авторами аналізуються і масштаби залучення ПІІ в країни СНД, які у перерахуванні на душу населення в десятки разів нижче, ніж у країнах ЦСЄ, що обумовлено високим рівнем політичних, економічних і правових ризиків.

У роботі приваблює аналіз моделей залучення іноземних інвестицій для країн СНД за допомогою активного включення в міжнародні технологічні ланцюжки транснаціональних компаній, де має бути забезпечена можливість захисту національних інтересів, а також розвиток

тісної виробничої кооперації з російськими однопрофільними підприємствами з подальшим формуванням на паритетних засадах власних транснаціональних корпорацій. Для втілення іншої моделі необхідне розширення інтеграційних процесів на мікрорівні, концентрація співробітництва Росії та країн СНД у сферах збігу інтересів, створення реальної передумови для формування єдиного технологічного простору. Однак, на наш погляд, найбільш прийнятною та ефективною моделлю для України і для інших країн СНД стане раціональне сполучення перерахованих вище моделей.

У цьому ж розділі заслуговують схвалення узагальнюючі дослідження про становлення, розвиток і проблеми інноваційної діяльності в Україні, Білорусі і Казахстані, виділення загальних причин, що обмежують перехід цих країн на шлях інноваційного розвитку. Автори детально і позитивно характеризують напрями формування стратегії інноваційного розвитку і механізми інвестиційної підтримки інноваційної діяльності в Україні, відзначають низьку питому вагу малих підприємств, що займаються науковою діяльністю і науковим обслуговуванням, значна частина з яких працює винятково на зарубіжних замовників, включаючи і російський ринок. Розглядається законодавче забезпечення інноваційної діяльності та технологічних парків, у тому числі й високі обсяги реалізації ними інноваційної продукції. Однак авторам слід було б повідомити, що передбачені податкові пільги суб'єктам інноваційної діяльності після прийняття Закону України "Про інноваційну діяльність" щорічно скасовуються, та про істотні відмінності українських технопарків від класичних технопарків – компактних територіальних структур, оскільки

учасниками українських технопарків і виконавцями інвестиційних і інноваційних проектів за пріоритетними напрямами технопарків можуть бути юридичні особи по всій території країни, а також про помилкову заборону урядом податкових пільг у діяльності технопарків у травні 2005 р., які на даний час так і не відновлено.

Серйозна увага приділена проблемам розвитку виробничо-технологічної кооперації країн СНД. Підкреслюється актуальність кооперації Росії та України у військово-економічній сфері та зазначається, що можливий вступ України до НАТО негативно вплине на результати економічної співпраці багатьох українських та російських підприємств ВПК. Цілком слушна пропозиція авторів монографії, що основний акцент у міжнародному науково-технологічному співробітництві держав, що входять в ЄС, має бути перенесений на розвиток спільної інноваційної діяльності, спільну розробку і реалізацію інноваційних проектів і програм, створення передумов для єдиного технологічного простору.

Великий інтерес для фахівців становить узагальнення в четвертому розділі сучасних тенденцій промислово-інноваційної політики Росії та перспектив виходу країни на глобальний ринок високотехнологічної продукції. З використанням інструментарію макроекономічного аналізу розглядається сформована через тривалу трансформаційну кризу структура національної економіки, в якій переважають ресурсні видобувні галузі промисловості, відносно висока частка сфери послуг і низька частка галузей обробної промисловості, у тому числі високотехнологічних. Питома вага Росії у світовій наукоємній галузі порівняно з дореформеним періодом скоротилася у 8-9 разів, відставання по продуктивності

праці в промисловості зросло з 4,5 раза, у 1991 р. – до 7 разів. Показано, що на тлі деградації технологічної структури різко скоротилися державні витрати на науково-дослідні і дослідно-конструкторські розробки, відбулося значне зниження наукового капіталу, і за минулі 15 років Росія з передової за рейтингом держави світу перетворилася на третьорозрядну в науковому відношенні країну.

На думку авторів, таке становище обумовлено кількома причинами. Головними з них названі: незатребуваність високотехнологічного сектору російської промисловості в перехідних політичних і соціально-економічних умовах, що багато в чому обумовлене неефективним управлінням на державному рівні та відсутністю чіткої стратегії соціального і технологічного розвитку країни. Для переходу до принципово нового курсу розвитку для Росії – формування і реалізації інноваційно орієнтованої економіки, збереження і розвитку наукового й індустріального потенціалу країни – автори рекомендують підсилити спрямовуючу і регулюючу роль держави у виробленні й реалізації промислової інноваційної політики, що припускає засоби прямого державного впливу на структурно-технологічні зрушення в економіці у бік високих технологій і наукоємних галузей, а також використання широкого арсеналу заходів фінансово-економічного регулювання цих процесів. При цьому основними напрямками у здійсненні такого курсу слід розглядати: формування національної інноваційної системи із сильною наукою та освітою, розвиток інноваційної інфраструктури, створення інноваційних територій і комплексу інших важливих інституціональних умов, формування і реалізацію стратегічних пріоритетів російського експорту, що має відповідати

конкурентним перевагам національної економіки і державних інтересів. На нашу думку, у цьому розділі доцільно було б надати більш свіжі статистичні показники щодо експорту Росією високотехнологічної продукції, який склав за даними Світового банку у 2003 р. – 19 млрд. дол., у 2004 р. – 9 млрд. дол., що безумовно свідчить про значні можливості та перспективи російського наукоємного сектору економіки.

Виконані дослідження авторів із поданням великого аналітичного й інформаційного матеріалу щодо осмислення шляхів системних трансформаційних перетворень держав на постсоціалістичному і пострадянському просторі та детальні рекомендації з формування російської промислово-інноваційної політики, з урахуванням можливостей використання регіональної інтеграції в рамках СНД на основі спільної інноваційної діяльності, дозволяють дати загальну позитивну оцінку науковій роботі, що рецензується. Можна стверджувати, що монографія буде досить цікавою та корисною широкому колу читачів в Україні – економістам, науковцям, політикам, викладачам вузів, працівникам органів виконавчої влади, що займаються питаннями інноваційного розвитку економіки.